

Stockholms
universitet

Kriminologiska institutionen

Strukturell rasism i rättsväsendet – ett hot för rättssäkerheten?

Intervjuer med Diskrimineringsombudsmannen,
Justitieombudsmannen samt två
antidiskrimineringsbyråer om strukturell rasism inom
rättsväsendet

Examensarbete 15 hp

Kriminologi
Kriminologi, kandidatkurs (30 hp)
Vårterminen 2017
Alice Jonason

Förord

Inledningsvis vill jag rikta ett stort tack till de personer som intervjuats på Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd, Byrån För Lika Rättigheter, Diskrimineringsombudsmannen samt Justitieombudsmannen. Jag vill även tacka min handledare David Sausdal som bidragit med värdefulla insikter samt väglett mig genom studiens gång.

Sammanfattning

Att skyddas mot diskriminering är en mänsklig rättighet och regleras genom flertalet regler och lagar. Diskrimineringsombudsmannen är den myndighet i Sverige som arbetar för att tillvarata invånarnas lika rättigheter och möjligheter. Utöver Diskrimineringsombudsmannen finns det i Sverige såväl fristående som regionala antidiskrimineringsbyråer som tar sikte på att erbjuda råd och stöd till personer som upplever sig utsatta för diskriminering. Föreliggande studie fokuserar på etnisk diskriminering, dvs. diskriminering utifrån etnisk tillhörighet, en diskrimineringsform som grundar sig i att vissa människor eller grupper behandlas sämre än andra mot bakgrund av deras etniska tillhörighet. Vidare avgränsas studien till strukturell rasism, ett begrepp som syftar på en omedveten och subtil rasism och ett agerande utifrån stereotypa föreställningar (SOU 2005:56; 379).

Studien avser att undersöka i vilken utsträckning rättsväsendet regleras och omfattas av lagar och regler gällande diskriminering, samt redogöra för de svårigheter som finns för personer som vill anmäla rättsväsendet för etnisk diskriminering. För att besvara dessa frågeställningar har kvalitativa intervjuer genomförts med Diskrimineringsombudsmannen, Justitieombudsmannen, Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd samt Byrån För Lika Rättigheter. Med stöd av lagtext, tidigare forskning gällande strukturell rasism, Robert Mertons strainteorier samt Howard Beckers stämplingsteori och de egna resultaten försöker studien problematisera förekomsten av ett diskriminerande rättsväsende, samt redogöra för vilka konsekvenser det kan medföra för rättssäkerheten och samhället.

Av intervjuerna med Diskrimineringsombudsmannen och Justitieombudsmannen framkommer att rättsväsendet inte omfattas i sin helhet av Diskrimineringslagen. Genom intervjuerna med Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd samt Byrån för lika rättigheter visar på de problem strukturell rasism kan medföra för rättssäkerheten och samhället. Slutsatserna som dras är att skyddet mot diskriminering i rättsväsendet inte är så omfattande som det framstår. Samtidigt framgår det av intervjuerna med de två antidiskrimineringsbyråerna att drivandet av ett diskrimineringsärende är en principalsak och vari exempelvis ekonomisk kompensation allt som oftast frångås varför det slutgiltiga ändamålet ligger i att stå upp för sina mänskliga rättigheter. Samtliga intervjuer belyser svårigheterna med att driva ett diskrimineringsärende, utifrån bevisläge, preskriptionstider samt utmaningen med att bevisa diskriminering i juridisk mening. Robert Mertons strainteorier samt Howard Beckers stämplingsteori används för att visa på hur strukturell rasism kan få konsekvenser för berörda personer.

Nyckelord: Etnisk diskriminering, strukturell rasism, rättsväsendet, antidiskrimineringsbyråer, strainteorier, stämplingsteori

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	1
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	3
1.2 FÖRKORTNINGAR, BEGREPPSFÖRKLARINGAR OCH AVGRÄNSNINGAR	3
1.2.1 Strukturell rasism.....	3
1.2.2 Rättsväsendet.....	3
1.2.3 Etnisk tillhörighet	4
1.2.4 Förkortningar	4
2. SKYDDET MOT DISKRIMINERING	5
2.1 FÖRARBETEN FÖRBUD MOT DISKRIMINERING (REGERINGENS PROPOSITION 2007/08:95).....	5
2.2 LAGAR OCH TILLSYN	5
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	6
3.1 STRAINTEORI	6
3.2 STÄMPLINGSTEORI	7
4. TIDIGARE FORSKNING	7
4.1 STRUKTURELL RASISM	7
4.1 ÖVERREPRESENTATIONEN AV PERSONER MED UTLÄNDSK BAKGRUND I KRIMINALSTATISTIKEN	8
4.2 ”SKÄLIGEN MISSTÄNKT” – EN GRÅZON FÖR DISKRIMINERING?	8
4.3 PÅVERKAN AV STRUKTURELL RASISM	9
4.3.1 Direkt diskriminering	10
4.3.2 Indirekt diskriminering	10
5. METOD OCH MATERIAL	11
5.1 URVAL	12
5.2 TEMATISERING OCH PLANERING	12
5.3 INTERVJU	13
5.4 UTSKRIFT	14
5.5 ANALYS	15
5.6 VERIFIERING	15
5.6.1 Vetenskapsteoretisk utgångspunkt.....	15
5.6.2 Etiska överväganden.....	15
5.6.3 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet	16
6. RESULTAT OCH ANALYS.....	17

6.1 HUR REGLERAS DISKRIMINERING AV RÄTTSVÄSENDET I LAGEN?	17
6.1.1 Diskrimineringsombudsmannen	18
6.1.2 Justitieombudsmannen.....	19
6.1.3 Justitiekanslern	21
6.2 HJÄLP OCH STÖD.....	21
6.2.1 Antidiskrimineringsbyråer.....	21
6.2.2 Att driva ett diskrimineringsärende	23
6.2.3 Föra talan i domstol	24
6.3 ”DET LIGGER I ÄRENDETS NATUR”	25
6.3.1 Bevisning, preskriptionstid och ”ord mot ord”	25
6.3.2 Invaggad i en falsk trygghet	26
6.4 STRUKTURELL RASISM I RÄTTSVÄSENDET	26
7. SLUTSATSER.....	27
7.1 STRUKTURELL RASISM I RÄTTSVÄSENDET	27
7.2 KONSEKVENSER FÖR RÄTTSSÄKERHETEN OCH SAMHÄLLET	28
8. DISKUSSION	29
9. LITTERATURFÖRTECKNING	30
10. BILAGOR - INTERVJUGUIDE	32
Inledning.....	32
Frågor till Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd samt Byrån För Lika Rättigheter.....	32
Frågor till Diskrimineringsombudsmannen & Justitieombudsmannen	32

1. Inledning

I Sverige finns skyddet mot diskriminering i flertalet regler och lagar; däribland regeringsformen, europakonventionen för mänskliga rättigheter, EU-regler som rör diskriminering, Diskrimineringslagen (SFS 2008:567) samt Brottsbalken (SFS 1962:700). Även likhet inför lagen är en av de mänskliga rättigheterna och regleras genom Lagen om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna (SFS 1994:1219). Av FN:s allmänna förklaring av de mänskliga rättigheterna framkommer att *“alla är lika inför lagen och är berättigade till samma skydd av lagen utan diskriminering av något slag”* (artikel 7), samt att involverade parter är berättigade *”till en rättvis och offentlig förhandling vid en oberoende och opartisk domstol vid prövningen av hans eller hennes rättigheter och skyldigheter och av varje anklagelse om brott mot honom eller henne”* (artikel 10). Vidare framgår det av regeringsformen (SFS 1974:152) 1 kap. 2 och 9 § att det allmänna ska motverka diskriminering, att domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsmyndigheter ska beakta allas likhet inför lagen, samt iakttä saktlighet och opartiskhet.

Sveriges rättsväsen är ett samlingsbegrepp för de institutioner som ansvarar för rättssäkerhet och rättstrygghet i Sverige. Domstolar utgör stommen inom rättsväsendet och inom samlingsbegreppet inbegrips även brottsförebyggande och utredande myndigheter såsom Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Kriminalvården, för att nämna några (Regeringskansliet 2015:5). Rättsväsendets olika institutioner har som mål att trygga den enskildes rättstrygghet och rättssäkerhet, samtidigt som polis, åklagare och domstolar genom sina maktbefogenheter har stora möjligheter att ingripa i människors liv (SOU 2005:56; 379).

Diskriminering inom rättsväsendet är särskilt uppmärksammat och omdebatterat eftersom misstankar om förekomsten av en orättvis och diskriminerande behandling av människor med utgångspunkt i kön, etnicitet eller klass ifrågasätter rättsväsendets funktion i ett demokratiskt samhälle och utgör ett hot mot förtroendet för rättsväsendet. Begreppet strukturell rasism syftar på en omedveten och subtil rasism och ett agerande utifrån stereotypa föreställningar (SOU 2005:56; 381) och för att visa exempel på hur strukturell rasism yttrar sig i rättsväsendet används ett uttalande av Polismyndigheten 1999 samt Skånepolisens Kringresanderegister. År 1997 utkom Polismyndigheten med en rapport där det förordades att *”varje polismästardistrikt bör informera sina närpolisområden om vilka gambier som bor i närområdet”* (SOU 2005:56; 387). Ett sådant uttalande från Polismyndigheten bör ses som ett tydligt exempel på strukturell rasism, där en viss folkgrupp utpekades som i behov av extra tillsyn. Att en myndighet rekommenderar underliggande myndighetsutövare att göra etnicitet till en utgångspunkt för

arbetet är ett exempel på hur strukturell rasism förekommer inom rättsväsendet, trots att det ägde rum för 20 år sedan.

Skånepolisens Kringresanderegister får utgöra ett färskt exempel på hur den strukturella diskrimineringen yttrar sig inom rättsväsendet. Stockholms tingsrätt fastställde 2016 att det, av Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden granskning, framgick att den dåvarande Polismyndigheten i Skåne haft en mapp benämnd "Kringresande" på en av deras dataservrar. Totalt omfattade registret 4 673 personer födda mellan åren 1894 och 2011. Ca 1 000 av dessa var barn (vissa till och med spädbarn) samtidigt som registret även innehöll uppgifter om avlidna personer. Det personerna hade gemensamt var att de antingen var av romersk härkomst eller var släkt med romer (Wahlberg 2016).

Skånepolisens register över nästan 5 000 personer, skapat utifrån någon stereotyp föreställning om romer som kriminella, bör ses som ett tecken på hur strukturell rasism spridit sig till rättsväsendet. Att dra slutsatsen att detta är något unikt för Skånepolisen förefaller osannolikt. Istället bör man se på händelsen utifrån strukturell rasism, ett synsätt som inte härleder problemet till enskilda individer, utan snarare till diskriminerande och stereotypisande tendenser representerade inom organisationen som sådan.

Studien har därmed som utgångspunkt att det inte finns någon anledning att tro att varken det svenska samhället eller dess rättsväsende skulle vara förskonat från allmänt förekommande diskrimineringsmekanismer. Rättsväsendet måste betraktas som en del av samhället, snarare än ett oberoende system (Jerzy Sarnecki i SOU 2006:30; 18). Ser man diskrimineringsprocesser som något som är inbäddat i föreställningar, vilka finns representerade i samhället, förefaller det sig osannolikt att rättsväsendet skulle vara skyddat från dessa. Vidare är utgångspunkten för föreliggande studie att diskrimineringen inom rättsväsendet inte kan härledas till ett mindre antal personer inom rättsväsendet, utan att det rör sig om strukturella problem. Utifrån Robert Mertons strainteorin samt Howard Beckers stämplingsteori kan man se att denna strukturella diskriminering kan få konsekvenser för utsatta personer. Det som sker inom rättsväsendet bör ses som en del i de strukturer och processer som verkar på olika samhällsområden och som tillsammans ökar risken för både social utslagning och kriminalitet bland personer med utländsk bakgrund (Martens, Shannon & Törnqvist 2008:18). Med detta menar studien på att strukturell rasism inom rättsväsendet, utifrån strain- och stämplingsteorin, kan medföra konsekvenser för berörda personer.

1.1 Syfte och frågeställning

Eftersom strukturell rasism strider mot gällande lagar och regler är det av intresse att undersöka hur rättsväsendet omfattas av gällande lagstiftning. Vidare är det av intresse att undersöka vilket skydd som finns tillgängligt för personer som blivit diskriminerade av rättsväsendet. Mot denna bakgrund syftar studien till att undersöka följande frågeställningar;

1. I vilken utsträckning regleras rättsväsendet av lagar och regler gällande diskriminering?
2. Vilken hjälp finns för personer som upplever sig ha blivit diskriminerade av rättsväsendet, och vilka eventuella svårigheter finns i att anmäla rättsväsendet?

För att undersöka frågeställningarna har kvalitativa intervjuer genomförts med Diskrimineringsombudsmannen, Justitieombudsmannen samt Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd och Byrån För Lika Rättigheter. Frågeställningen om hur diskriminering i rättsväsendet regleras av lagar och regler gällande diskriminering och materialet består främst av intervjumaterial från Diskrimineringsombudsmannen och Justitieombudsmannen, tillsammans med lagtext. Den andra frågeställningen, gällande hjälp och stöd samt eventuella svårigheter, besvaras med hjälp av samtliga intervjuer samt tidigare forskning. Kriminologiska teorier används för att visa på hur strukturell rasism kan medföra konsekvenser för berörda personer.

1.2 Förkortningar, begreppsförklaringar och avgränsningar

Föreliggande avsnitt redogör för och definierar centrala begrepp som används i studien, samt listar de förkortningar som används senare.

1.2.1 Strukturell rasism

Som tidigare nämnts syftar strukturell rasism syftar på en omedveten och subtil rasism och ett agerande utifrån stereotypa föreställningar (SOU 2005:56; 381). Genom att använda strukturell rasism som begrepp menar studien på att diskriminerande tendenser inom rättsväsendet inte kan hänföras till en mindre grupp personer, utan att strukturell rasism finns i rättsväsendet.

1.2.2 Rättsväsendet

Som tidigare nämnts är Sveriges rättsväsen ett samlingsbegrepp för de institutioner som ansvarar för rättssäkerhet och rättstrygghet i Sverige. I och med studiens begränsningar görs dock en avgränsning och de delar av rättsväsendet som berörs är polisen, åklagare och domstol. Eftersom dessa tre utgör en central del av rättsväsendet används just ”rättsväsendet” som samlingsbegrepp, dock bör det poängteras att möjligheterna till generaliseringar för hela rättsväsendet är begränsade.

1.2.3 Etnisk tillhörighet

Föreliggande studie riktar sitt fokus mot diskriminering som grundar sig i etnisk tillhörighet, därav etnisk diskriminering. Det som utgör ”etnisk tillhörighet”, såväl som ”utländsk bakgrund”, kan dock definieras på olika sätt. Diskrimineringslagen kap 1. 5 § definierar etnisk tillhörighet som *“nationellt eller etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande”*. I BRÅ:s regeringsuppdrag definieras däremot utländsk bakgrund som *”individer som själva är födda i utlandet eller har minst en förälder som är född i utlandet”* (Martens et al. 2008:7). Diskrimineringslagens definition kan ses som en mer täckande definition, då den inte enbart innefattar etniskt ursprung, utan även hudfärg eller *“annat liknande förhållande”*. Den diskriminering som studien undersöker är strukturell rasism och eftersom sådan diskriminering ofta är omedveten och subtil, samt inbegriper ett agerande utifrån stereotypa föreställningar utgår studien ifrån Diskrimineringslagens definition. Detta anses vidare vara lämpligt eftersom studien tar avstamp i och relaterar till lagtext. Det finns emellertid olika sätt att tala om personer med utländsk bakgrund. Studien eftersträvar att förhålla sig neutral och undviker aktivt att inte bruka varken laddade eller stereotypa benämningar såsom ”invandrare”. Istället används ”utländsk bakgrund” för att referera till den grupp av personer som utsätts för diskriminering som har sin grund i etnisk tillhörighet.

1.2.4 Förkortningar

Nedan presenteras de förkortningar som används genomgående i studien. Det bör påpekas att ADB är den allmänna förkortningen för samtliga antidiskrimineringsbyråer. Eftersom Byrån För Lika Rättigheter (BFLR) har en egen förkortning syftar därmed ADB fortsättningsvis på Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd.

ADB – Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd

BFLR – Byrån För Lika Rättigheter

BrB – Brottsbalken

DL – Diskrimineringslagen

DO – Diskrimineringsombudsmannen

JO – Justitieombudsmannen

JK – Justitiekanslern

2. Skyddet mot diskriminering

I följande avsnitt presenteras den lagstiftning som är aktuell inom studiens ramar.

2.1 Förarbeten förbud mot diskriminering (regeringens proposition 2007/08:95)

Den 1 januari 2009 upphävdes två lagar, Lag (SFS 2003:307) om förbud mot diskriminering, samt Lag (SFS 1999:131) om Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. Dessa två lagar ersattes av Diskrimineringslagen (SFS 2008:567) samt Lag (SFS 2008:568) om Diskrimineringsombudsmannen. Den nuvarande myndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, som bildades 2009, ersatte därmed fyra olika ombudsmannamyndigheter, däribland Ombudsmannen för etnisk diskriminering.

Enligt Regeringens proposition 2007/08:95, ersattes de äldre lagarna för att stärka skyddet mot diskriminering (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2007). Av propositionen framgår dock att den nya lagen innehåller diskrimineringsförbud som gäller *”arbetsgivare, utbildningsverksamhet, arbetsmarknadspolitik verksamhet och arbetsförmedling utan offentligt uppdrag”* (ibid.:1). Detta innebär emellertid att personer som arbetar inom rättsväsendet, det vill säga har offentligt uppdrag, inte omfattas av diskrimineringsförbudet.

2.2 Lagar och tillsyn

Att myndigheter följer lagar och förordningar är viktigt för tilltron till den offentliga förvaltningen och ytterst för demokratin, varför det är viktigt att ha kontroll över myndigheternas utförande av sina plikter. Denna kontroll utövas av Justitieombudsmannen (Riksdagens ombudsmän), samt Justitiekanslern. De centrala förvaltningsmyndigheterna, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten samt Kriminalvården granskar arbetet inom de områden som de har tillsyn över och kontrollerar att det bedrivs i överrensstämmelse med uppdragen från riksdagen och regeringen. Vidare ska de granska arbetets uppfyllande av ställda krav på rättssäkerhet (Regeringskansliet 2015:31).

Diskrimineringslagen har till ändamål att motverka diskriminering samt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet, eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder (1 kap. 1 §). Diskriminering kan delas upp i direkt och indirekt diskriminering, vilka definieras i DL 1 kap. 4 §.

Med direkt diskriminering avses *“att någon missgynnas genom att behandlas sämre än någon annan behandlas, har behandlats eller skulle ha behandlats i en jämförbar situation, om missgynnandet har samband med kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder”*.

Indirekt diskriminering innebär “att någon missgynnas genom tillämpning av en bestämmelse, ett kriterium eller ett förfaringssätt som framstår som neutralt men som kan komma att särskilt missgynna personer med visst kön, viss könsöverskridande identitet eller uttryck, viss etnisk tillhörighet, viss religion eller annan trosuppfattning, viss funktionsnedsättning, viss sexuell läggning eller viss ålder, såvida inte bestämmelsen, kriteriet eller förfaringssättet har ett berättigat syfte och de medel som används är lämpliga och nödvändiga för att uppnå syftet”.

En teori, Thomas teorem (Thomas och Thomas, 1928), menar att ”Om människor definierar situationer som verkliga blir de verkliga till sina konsekvenser” (Martens et al. 2008:40). Eftersom både direkt och indirekt diskriminering kan föra med sig konsekvenser för berörda personer görs ingen uttalad distinktion mellan dessa; istället används endast ”diskriminering”, som åsyftar såväl direkt som indirekt diskriminering, givet att inget annat framgår.

3. Teoretiska utgångspunkter

Följande avsnitt redogör för de teoretiska utgångspunkter som studien tar avstamp i och mot vilka studiens resultat kommer att tolkas för att visa på hur strukturell rasism enligt dessa teorier kan påverka berörda personer och medföra konsekvenser för samhället i stort.

3.1 Strainteori

Robert Mertons strainteorin är en strukturell teori och enligt denna teori är själva samhällsstrukturen roten till avvikande beteende i samhället (Merton 1938: 674). Precis som många andra kriminologiska teorier är Mertons teori till stor del inspirerad av Émile Durkheims anomiteori (1893/1984) (ibid.:673). Durkheim ansåg att olika typer av snabba och kraftiga ekonomiska, politiska eller andra förändringar i samhället kan leda till en upplösning av samhällets normsystem (ibid.:180). Mertons teori kan ses som en utveckling av Durkheims tankar och enligt Merton är det den stora fokuseringen på etablerade livsmål som är orsaken till uppkomsten av kriminalitet och andra sociala problem i samhället (ibid.:674). Motsättningen mellan mål och medel kan enligt Merton leda till *strain* (anomi), vilket ökar risken för avvikande beteende hos de underprivilegierade (ibid.:676).

Merton har identifierat fem olika typer av strain, där *innovation* är den som är mest relevant för att förklara och förstå diskrimineringens konsekvenser (ibid.:676). Denna typ av strain handlar om individer vilka, som reaktion på strain, håller fast vid de etablerade målen i samhället, men saknar medel att uppnå dessa. Inom svensk forskning har man pekat på att personer med utländsk bakgrund konfronteras med befolkningens höga levnadsstandard som de själva har svårt att uppnå på grund av

bristande kulturkompetens, språkkunskaper och diskriminering (se t.ex. Bergström & Sarnecki 1996; von Hofer, Sarnecki & Tham 1997; Sarnecki 2006 refererat i Sarnecki 2014:181).

3.2 Stämplingsteori

Liksom strainteoretiker ser även stämplingsteoretiker att orsaker till brottslighet står att finna hos det etablerare samhället och dess krav på individen. Howard Becker är framträdande inom stämplingsteorin och där han menar att avvikande beteende i sig inte är en egenskap hos vissa människor, utan att det istället är beroende av andra människors reaktioner på en individs beteende (Becker 1963:8). En viktig skillnad mellan strain- och stämplingsteoretiker är att stämplingsteoretiker fokuserar på betydelsen av omgivningens reaktioner på en avvikande handling och anser därmed att brottsligheten inte orsakas av faktiska sociala förhållanden utan *definieras* av dessa (Becker 1963:13,14). Enligt Tannenbaum (1938) kan samhällets utpekande av en brottslig individ som ond leda till att individen till slut accepterar denna syn på sig själv, uppfattar sig som ond och beter sig därefter. Med den sortens självuppfattning fortsätter alltså individen att bryta mot samhällets normer i allt större utsträckning (Becker 1963:13). Enligt denna teori kan en person mycket väl uppfattas som en brottsling trots att han/hon inte har begått något brott, om omgivningen tror att personen är skyldig. Omgivningens uppfattning påverkas av föreställningen om vilken grupp individen tillhör (ibid.:8). Att stämpla personer med utländsk bakgrund som kriminella kan således innebära att dessa personer tar till sig den negativa synen på sig själv och agerar i linje med den. Stämplingen ökar således risken för social utslagning och kriminalitet och stämpeln *kriminell* påverkar individens möjligheter i samhället.

4. Tidigare forskning

I detta avsnitt presenteras forskning om hur strukturell rasism yttrar sig i rättsväsendet, samt forskning om konsekvenserna detta medför för personer med utländsk bakgrund. Eftersom studien relaterar till den lagstiftning som gäller i Sverige har det ansetts lämpligt att utgå från svensk forskning. Svensk forskning om förekomsten av strukturell rasism inom rättsväsendet är något begränsad, men har studerats och påvisats i internationell forskning (se t.ex. Bowling, Philips, Campbell & Docking 2004).

4.1 Strukturell rasism

Diskrimineringsforskning har länge riktat sitt fokus mot effekterna av en uttalad fientlighet för olika befolkningsgrupper, där personliga känslor och medvetna, negativa attityder ansågs vara de dominerande orsakerna bakom etnisk diskriminering. Den nyare forskningen uppvisar dock tendenser att utreda andra, mer subtila beteenden och processer som inte i första hand beror på en avsiktlig

fientlighet mot de utsatta grupperna (Martens et al. 2008:23). Denna forskning ser diskriminering som inrotad i olika samhällsprocesser, organisationella processer och i människans kognitiva processer (ibid.:19). Diskrimineringen sker oftast varken öppet eller medvetet, utan består snarare av omedvetna attityder och tendenser som kan ta sig i uttryck i handlingar. Forskning om polisens diskriminering av personer med utländsk bakgrund menar ofta på att polisens främlingsfientlighet kan vara ett uttryck för stereotypa föreställningar inbäddade i den enskilda polisens, polisorganisation och/eller det samhälle som polisen är en del av, alternativt som ett exempel på en politisk diskurs där personer med utländsk bakgrund utpekats som en problematisk social grupp med särskilt behov av polisarbete (Sausdal 2017:2).

4.1 Överrepresentationen av personer med utländsk bakgrund i kriminalstatistiken

Diskriminering, högre anmälningsbenägenhet och förhöjd risk för straff bland personer med utländsk bakgrund har i flertalet studier lyfts fram som möjliga anledningar till dessa personers överrepresentation i kriminalstatistiken (Kardell 2011:1). Andra förklaringar till överrepresentationen kan hänföras till kommunikationsproblem, tveksamma trovärdighetsbedömningar, ett respektlöst eller kränkande bemötande samt stereotypa föreställningar utifrån etnisk bakgrund. Brottsförebyggande rådet menar att dessa diskriminerande praktiker utgör ett komplext problem som gör mötet med det svenska rättsväsendet kvalitativt annorlunda för personer med utländsk bakgrund (Brottsförebyggande rådet 2008:75–76 i Kardell 2011:1).

4.2 ”Skäligen misstänkt” – en gråzon för diskriminering?

En undersökning av misstankeregistret år 2003 fann att personer med utländsk bakgrund i större utsträckning registreras som skäligen misstänkta för ett brott som senare läggs ner, medan svenskfödda personer i större utsträckning åtalas för brott de är skäligen misstänkta för, vilket kan tolkas som diskriminering vid upprättandet av polisanmälan (Kardell 2011:86). En viktig aspekt i detta är att det inte finns någon allmän regel om när skäligen misstanke uppkommer, utan frågan måste avgöras från fall till fall, vilket lämnar utrymme för diskriminering (Danielsson 2004:36 i Kardell 2011:89). Detta innebär att det finns utrymme för subjektiva bedömningar när polisen upprättar en anmälan. Dock bör det konstateras att det är svårt att tala om diskriminering i samtliga led i rättsväsendet, då åtal inte förs i lika stor utsträckning för personer med utländsk bakgrund (Kardell 2011:97). En tolkning av detta är att även om det finns utrymme för polisen att diskriminera vid upprättandet av en polisanmälan, förefaller det som att åklagare inte åtar dessa personer för brott, mot bakgrund av exempelvis bristfällig konkret bevisning. Kardells undersökning visar även exempel på hur stämplingsteorin kan användas för att

förstå polisens beteenden. Att i större utsträckning registrera personer med utländsk bakgrund som skäligen misstänkta för ett brott som åklagaren sedan lägger ner, kan tolkas som ett exempel på hur polisen stämplar dessa personer som ”kriminella”, eller mer benägna att begå brott.

4.3 Påverkan av strukturell rasism

I detta avsnitt presenteras forskning vilken till stor del fokuserar på hur personer med utländsk bakgrund påverkas av strukturell rasism. Denna forskning är viktig då den belyser de verkliga problem som kan uppstå till följd av den strukturella rasismen, inte minst för den utsatta.

Att studera inställningen till personer med utländsk bakgrund av rättsväsendet är viktigt då det belyser hur diskriminering som ett institutionellt problem kan förstås. Personer med utländsk bakgrund är en grupp som behöver förhålla sig till diskriminering och dess konsekvenser på ett mer påtagligt sätt än den svenska majoritetsbefolkningen och genom att studera de negativa erfarenheterna hos denna grupp underlättas förståelsen för vilka former diskrimineringen kan yttras i. Upplevd diskriminering kan vara svår att studera, då det finns ett utrymme för att det som upplevs som diskriminering inte nödvändigtvis är diskriminering i juridisk mening, samtidigt som den diskriminering som kan fastställas i juridisk mening inte alltid har upplevts som diskriminering av den berörda. Den upplevda diskrimineringen som perspektiv öppnar dock för värdefulla insikter kring hur det svenska samhället och dess institutioner uppfattas av personer med utländsk bakgrund, vilket är viktigt för att förstå hur personer med utländsk bakgrund möter en kvalitativt annorlunda situation i mötet med rättsväsendet jämfört med personer med svensk bakgrund (Martens et al. 2008:42).

I en rapport från Brottsförebyggande rådet (2008), studerade man 168 anmälningar som kommit till Ombudsmannen för etnisk diskriminering under åren 2000 till 2005, vilka riktar sig mot Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, allmän domstol samt Advokatsamfundet (ibid.:40). Genom att studera dessa anmälningar är det möjligt att urskilja hur berörda personer upplever kontakten med rättsväsendet och därmed belysa de faktiska problem som rättsväsendet har i kontakter med minoritetsgrupper.

Av anmälningarna kan erfarenheter av såväl direkt som indirekt diskriminering uppmärksammas. Erfarenheter av direkt diskriminering uppstår när en person känner att de granskats särskilt ingående eller att deras utländska bakgrund uppmärksammas utan att det finns anledning till det. Detta gäller synnerligen i fall där personen ifråga inte fått klart för sig varför en kontroll genomförts eller på vilka grunder, där en känsla återfinns att misstanken grundats i vem man är och hur man ser ut, snarare än ett felaktigt agerande (Martens et al. 2008:44). Vilka frågor som ställs under förhöret har betydelse för hur

förhørsprocessen upplevs och där frågor som uppfattas som irrelevanta upplever anmälare ofta sig som kränkta. I anmälningarna till Diskrimineringsombudsmannen förekommer även fall där personer inte fått sitt namn korrekt stavat i förhørsprotokollet, vilket har lett till att dessa personer upplever sig som oviktiga och felaktigt behandlade (ibid.:47).

4.3.1 Direkt diskriminering

Den direkta diskrimineringen handlar även om ogrundade misstankar om brott eller skuld och prioriteringen av brottsutredningen. Även rättsväsendets bedömningar av trovärdigheten och tillförlitligheten är en aspekt av berörda personers erfarenheter av negativ särbehandling. Då domstolen handskas med motstridiga uppgifter i den information som kommer fram, dömer de efter olika kriterier hur trovärdiga personerna som lämnat uppgifterna är samt hur tillförlitliga deras berättelse är. Flera anmälningar tar upp fall där personer med svensk bakgrund betraktats som trovärdiga, medan en person med utländsk bakgrund som upplevt samma sak inte betraktas som trovärdig. I ett specifikt fall där flera grannar anmält en person för hot och trakasserier döms den tilltalade endast för brott mot de svenskar som denne begått brott mot. En man med utländsk bakgrund som anmält samma granne bedömdes som mindre trovärdig och i domslutet står det ”att anmälaren kan ha missuppfattat mannens hot och trakasserier på grund av sin bristfälliga svenska” (ibid.:52).

I anmälningarna förekommer upplevelser av att de inte kunnat ha gjort sig hörda, blivit avbrutna eller att inte fått berätta klart, där personerna upplever att de blivit dömda på förhand. Anmälningar handlar även om vilken dom som faller, där domsluten uppfattas som felaktiga. Vanligast är att anmälaren upplever att denne blivit oskyldigt dömd, medan andra menar att de fått en strängare påföljd än vad som är brukligt för brottet. Hur bevisningen använts i målet är även viktigt för hur rättegången upplevts och det förekommer anmälningar där personer anser att domstolen inte haft den kunskap som krävs för att se ett rasistiskt inslag i ett brott eller att bevisningen är byggd på indicier som ändå använts för en fällande dom (ibid.:51). Av de anmälningar som studerats i Brås undersökning (2008) går det att bland annat urskilja hur berörda personer anser att rättsväsendets trovärdighetsbedömningar påverkats av deras utländska bakgrund. Tillsammans med det faktum att personer med utländsk bakgrund i dessa fall inte upplever att de fått en rättvis behandling visas exempel på hur den strukturella rasismen kan medföra strain- och stämplingseffekter.

4.3.2 Indirekt diskriminering

Indirekt diskriminering handlar om att arbetssätt och rutiner inom rättsväsendet sätter för snäva ramar för att man ska kunna utreda och döma brott på lika grunder. Den indirekta diskriminering som

anmälningarna beskriver handlar bland annat om att rättsväsendet misslyckas med att klargöra och uppfylla anmälarens rättigheter i rättsprocessen. Vidare handlar indirekt diskriminering om att rättsväsendet inte lyckas kommunicera sitt handlande och sitt beslut på ett sätt som anmälaren kan ta till sig. Av anmälningarna framkommer upplevelsen om svårigheterna att överklaga ett beslut, då de inte vet hur de ska gå tillväga och inte fått juridisk hjälp med det. Andra problem är att utskicken från de rättsliga myndigheterna uppfattas som obegripliga och trängliga (ibid.:52).

Upplevelsen av indirekt diskriminering kan också sättas i samband med att rättsväsendet visar en oförståelse för anmälarens situation, vilket leder till missförstånd och felaktiga bedömningar. Mönstren handlar om rättsväsendets otillräckliga förmåga att kommunicera och nå ut med sitt arbete, om arbetssätt som bygger mer eller mindre på stereotyper samt om rutiner som inte är anpassade till att möta allmänhetens behov i ett mer mångkulturellt samhälle (ibid.:53). Detta relaterar till Mertons strainteorier, eftersom dessa aspekter påverkar möjligheterna för personer med utländsk bakgrund att uppnå lika rättigheter.

5. Metod och material

För att besvara frågeställningarna har kvalitativa semistrukturerade intervjuer med Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd, Byrån För Lika Rättigheter, Diskrimineringsombudsmannen samt Justitieombudsmannen genomförts. Samtliga inom urvalet kontaktades genom den mailadress som framgick av respektive myndighets och organisations hemsida. Vid förfrågningarna framgick syftet med intervjuerna tydligt och innan intervjuerna ägde rum skickades intervjufrågorna via mail.

Trots att det inte finns en standardiserad mall för hur en intervjustudie ska genomföras finns emellertid olika riktlinjer att förhålla sig till. Vetenskapsrådets forskningsetiska principer har varit utgångspunkten för studien samt intervjuerna (Vetenskapsrådet 2002:5). Vidare har Brinkmann och Kvaless schematiska modell "sju stadier i en intervjuundersökning" använts som en utgångspunkt för förberedelser, genomförandet, analys och rapportering av studien. Stegen enligt denna modell är *tematisering, planering, intervju, utskrift, analys, verifiering och rapportering* (Brinkmann & Kvale 2014:144–145). Det bör påpekas att modellen är en idealiserad sekvens, som emellertid används som utgångspunkt. Intervjupersonerna presenteras nedan, men av etiska skäl utlämnas deras namn. Avsnittet tematisering och planering redogör för planeringen av intervjuerna med hänsyn till de resterande stadierna av en intervjuundersökning. Intervjuernas genomförande redovisas i avsnittet *Intervju* och i avsnittet *Utskrift* diskuteras transkriberingen. Avsnittet *Analys* redogör för den analysmetod som tillämpats på materialet. Slutligen diskuteras aspekter rörande vetenskapsteoretiska utgångspunkter, etiska

överväganden, samt metodologiska begränsningar i avsnittet verifiering. Då det sista stadiet, *Rapportering*, innefattar att redogöra för intervjuundersökningens resultat, behandlas det i avsnitt 6, *Resultat och Analys*.

5.1 Urval

För studien har det varit lämpligt att använda ett målinriktat urval, som karaktäriseras av en önskan att intervjua personer som är lämpliga för problemformuleringen (Bryman 2008:434). Diskrimineringsombudsmannen har som uppdrag att bland annat utöva tillsyn över diskrimineringslagen samt att ta emot anmälningar om diskriminering och repressalier enligt diskrimineringslagen (Diskrimineringsombudsmannen 2017) och faller således inom ramen för vilka som är aktuella för frågeställningen. En utredare på Diskrimineringsombudsmannen intervjuades per telefon.

Justitieombudsmannen (Riksdagens ombudsmän) är en myndighet under riksdagen och en del av riskdagens kontrollmakt. JO:s verksamhet styrs av Regeringsformen, Riksdagsordningen, Lagen med instruktion för Riksdagens ombudsmän och Offentlighets- och sekretesslagen och JO:s främsta syfte är att främja rättssäkerheten. JO ska särskilt se till att myndigheter och domstolar följer regeringsformens bestämmelser om opartiskhet och saklighet samt att den offentliga verksamheten inte gör intrång i medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter (Justitieombudsmannen 2017). Av denna anledning ansågs även JO falla inom ramen för urvalet. JO:s byråchef samt JO:s informationsansvarig intervjuades under samma intervju på JO:s kontor.

En person som upplever sig ha blivit diskriminerad har olika möjligheter att få stöd från samhället och av DO:s hemsida framkommer det att "*Sveriges lokala antidiskrimineringsbyråer (ADB) kan hjälpa dig i ärenden som rör diskriminering*" (Diskrimineringsombudsmannen 2017). I en lista över lokala och regionala byråer valdes de två antidiskrimineringsbyråer som är belägna i Stockholm; Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd (ADB) samt Byrån För Lika Rättigheter (BFLR). Antidiskrimineringsbyrån förkortas fortsättningsvis ADB, för enkelhets skull, men det bör påpekas att båda byråerna är ADB. Verksamhetsansvarig på ADB och handläggare på BFLR intervjuades på respektive byrå.

5.2 Tematisering och planering

Enligt Brinkmann och Kvaales "sju stadier i en intervjuundersökning" är det första steget *tematisering* och i detta steg ingår att klargöra undersökningens syfte och föreställningar om ämnet som intervjuerna behandlar. Formulerandet av frågeställningen och syftet, samt identifieringen av intervjupersonerna,

förhåller sig till det första steget. I det andra steget, *planering*, ingår att planera upplägget av undersökningen med hänsyn till de nästföljande fem stadierna; *intervju, utskrift, analys, verifiering och rapportering*.

Planeringen av intervjuerna tagit vilken kunskap som eftersträvats i beaktning. I planeringsfasen ingår det att formulera en intervjuguide och det semistrukturerade formatet i intervjuerna innebär att intervjuguiden använts som en utgångspunkt för intervjuerna. Detta format tillåter flexibilitet vad gäller intervjuens fokus och tillåter därmed intervjupersonerna att själv avgöra vad de anser är viktigt att få med (Brinkmann och Kvale 2014:144).

Eftersom myndigheter och organisationer intervjuades ansågs det lämpligt att delge intervjufrågorna innan intervjun så att de skulle kunna förbereda sig inför intervjun, samtidigt som det erbjuder dem en större insikt i studien som de väljer att medverka i. Frågorna är emellertid inte många, utan berör särskilda ämnen som intervjupersonerna sedan berättat fritt. En egen reflektion är att intervjupersonerna, genom att ha läst frågorna innan, bildat en uppfattning om den information som eftersöktes och därför kunnat redogöra för många olika aspekter av deras verksamheter.

Vilken analysmetod som väljs har betydelse för hur transkriberingen genomförs (steg fyra, *utskrift*), varför den behöver väljas innan intervjuerna äger rum. Den analysmetod som använts är en tematisk analys, en vanlig kvalitativ vilken syftar till att identifiera framträdande teman i ett material (Bryman 2008:528). För att identifiera framträdande teman, utan att låta min egna medvetenhet om återkommande idéer och teman avspegla analysen, har rekommendationer av Ryan & Bernard (2003) vad gäller hur en tematisk analys genomförs (Bryman 2008:529) använts. Således har författaren letat efter repetitioner i materialet, teman som återkommer i intervjuerna och kategoriserat intervjuerna utifrån dessa teman.

Att skriva en intervjuguide, planeringen av intervjuernas genomförande samt att i förhand reflektera över transkriberingen förhåller sig till steg sex, *verifiering*, då dessa moment strävar till att fastställa intervjuresultatens validitet, reliabilitet och generaliserbarhet (Brinkmann & Kvale 2014:145). De överväganden som gjordes diskuteras i den sista delen av detta avsnitt, *verifiering*.

5.3 Intervju

Steg tre enligt modellen är *intervju* och innebär att intervjuerna genomförs enligt en intervjuguide, med ett reflekterande förhållningssätt till den eftersökta kunskapen och intervjun som kontext, samt med beaktning av den interpersonella relationen i intervjusituationen (Brinkmann & Kvale 2014:145).

Att en intervju är semistrukturerad innebär att den genomförs med ett visst mått av flexibilitet vad gäller intervjuens innehåll (Bryman 2008:413–415). Forskningsintervjuens öppna struktur kan dock både ses som en tillgång och ett problem i intervjuundersökningar (Brinkmann och Kvale 2014:141), vilket diskuteras i den sista delen av avsnittet. På grund av den semistrukturerade formen på intervjuerna användes intervjuguiden som utgångspunkt för intervjuerna. I praktiken innebär detta att intervjuerna fokuserade på de frågor som formulerats i intervjuguiden, men att det fanns utrymme för intervjupersonerna att själva ta upp sådant som de ansåg vad viktigt, samt att detta följdes upp.

Intervjuerna med Justitieombudsmannen, Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd samt Byrån För Lika Rättigheter genomfördes i person på respektive arbetsplats. Intervjun med Diskrimineringsombudsmannen genomfördes via telefon.

5.4 Utskrift

Transkriberingen relaterar till steg fyra, *utskrift* och innebär att intervjumaterialet förbereds för analys. För att registrera intervjuerna för dokumentering och senare analys spelades dessa in med hjälp av mobiltelefon. Detta sätt är det vanligaste sättet att registrera intervjumaterial och eftersom intervjusituationen kräver uppmärksamhet från intervjuarens sida ansågs detta vara den enklaste lösningen. Att spela in en intervju är dock inte en helt oproblematisk lösning då själva inspelningen kan påverka människor, t.ex. då man blir extra medveten av vad som sägs vilket även kan påverka vad som sägs. Den frihet som ett vanligt samtal innebär begränsas därmed och man blir mer medveten om sitt tal. Man bör även ha i åtanke att utskrifter från muntligt samtal till skriven text är konstruktioner och medför en rad olika problem och överväganden (Brinkmann & Kvale 2014:224). Utskriften av en intervju innebär en fråga om tolkning eftersom det muntliga språket skiljer sig i flera avseenden från skriftspråket (Brinkmann & Kvale 2014:226).

Hur man transkriberar en intervju går hand i hand med forskningssyftet. Eftersom föreliggande studie avser att analysera svaren som sådana krävs inte nödvändigtvis samma noggrannhet som en språklig analys innebär, där t.ex. pauser och upprepningar är viktiga aspekter att ta hänsyn till (Brinkmann & Kvale 2014:227). Att transkribera en intervju kan därmed ses som en tolkningsprocess, vilket påverkar både reliabiliteten och validiteten, något som diskuteras vidare senare i detta avsnitt.

Intervjuerna har transkriberats i sin helhet, varefter de har kodats och analyserats utifrån olika teman. Intervjuerna varade mellan 35 och 60 minuter, vilket resulterade i totalt tre timmars intervjumaterial och 45 sidor transkriberat material.

5.5 Analys

Steg fem, *analys*, behandlar den analysmetod som utifrån undersökningens syfte och ämne och på grundval av intervjumaterialets karaktär, som är lämplig för att analysera intervjuerna.

De transkriberade intervjuerna har analyserats genom en tematisk analys. Denna analysmetod inbegriper ett sökande efter olika teman (Bryman 2008:505). Här finns utrymme för en eventuell påverkan av forskarens egna värderingar, åsikter och utgångspunkter, eftersom dessa faktorer kan påverka vad som anses vara ett ”framträdande” tema och därmed även det resultat som en studie kommer fram till (Bryman 2008:551). Intervjuerna transkriberades i sin helhet, varefter särskilt intressanta stycken identifierades och kodades utifrån tre övergripande indelningar; lag och myndigheter, hjälp och stöd samt problem och begränsningar. Olika teman framträder inom var och en av dessa och genom att identifiera dem blir det lättare att analysera intervjuerna i relation till varandra. De resultat som presenteras utgörs i störst utsträckning av direkta citeringar från intervjuerna vilka återges såsom de transkriberats. Detta förfaringssätt har ansetts lämpligt för att visa transparens, då resultaten som studien presenterar präglas av egna tolkningar av intervjuerna.

5.6 Verifiering

Steg sex, *verifiering*, innebär att fastställa intervjuresultatens validitet, reliabilitet och generaliserbarhet. I detta avsnitt diskuteras därmed studiens vetenskapsteoretiska utgångspunkt, forskningsetiska överväganden samt begränsningar i metoden vad gäller reliabilitet, validitet och generaliserbarhet.

5.6.1 Vetenskapsteoretisk utgångspunkt

Det finns en rad olika faktorer som påverkar de resultat som en forskningsstudie kommer fram till; bland andra forskarens världssyn, kunskapssyn och hur denne förhåller sig till sina egna åsikter och erfarenheter. Kvalitativa forskningsmetoder är förknippade med en konstruktivistisk ståndpunkt, som karaktäriseras av idealisk och subjektiv ontologi och subjektiv epistemologi (Sohlberg & Sohlberg 2013:260, 274). Denna vetenskapsteoretiska utgångspunkt för med sig ett tolkningsperspektiv, där verkligheten ses som en social konstruktion vilken är avsedd för att analyseras i mån om att förstå sociala sammanhang (Sohlberg & Sohlberg 2013:270).

5.6.2 Etiska överväganden

Vetenskapsrådets forskningsetiska principer är den självklara utgångspunkten för forskningsetiska överväganden och innebär bland annat ett skydd av personer mot otillbörlig insyn i t.ex. sina livsförhållanden, att personer inte får utsättas för psykisk eller fysisk skada, förödmjukelse eller

kränkning (Vetenskapsrådet 2002: 5). Hur en intervjusituation inleds har även stor betydelse för hur intervjun fortlöper. Intervjuerna inleddes med en inledning (se bilaga), där syftet, frågeställningar, inspelningen och hur materialet kommer att användas redogjordes för. Innan intervjuerna började tillfrågades även intervjupersonerna om eventuella frågor. Syftet med inledningen som förledde intervjun var att erhålla undersökningspersonernas informerade samtycke till att delta i studien, tydliggöra intervjupersonernas rättigheter och för att skapa en god ton mellan intervjuaren och intervjupersonen, samt att säkra konfidentialiteten (Brinkmann & Kvale 2014:100, 170). Det finns även etiska aspekter vad gäller transkriberingen, eftersom den utskrivna texten ska överensstämma med det intervjupersonerna har sagt. Av den anledningen erbjöds intervjupersonerna att ta del av den transkriberade intervjun för godkännande. Det är det forskarens etiska skyldighet att redovisa kunskap som är säkrad och verifierad så långt det är möjligt, varför transkriberingen syftat till att återge intervjupersonernas svar så exakt som möjligt. Slutligen gäller att, när forskaren ska rapportera om privata intervjuer att ta hänsyn till vilka konsekvenser som den publicerade rapporten kan få för intervjupersonerna och för den grupp som de tillhör (Brinkmann & Kvale 2014:100, 227). Av den ledningen har intervjupersonernas namn utlämnats. När intervjumaterialet framställs används myndigheternas och organisationernas namn för att visa på vilken intervjumaterialet är från.

Vidare innebär en kvalitativ innehållsanalys att intervjuerna analyseras, vilket medför att intervjupersonerna överlämnar tolkningen till forskaren (ibid.:227). Det bör därför nämnas att resultaten som presenteras erbjuder en tolkning av informationen som framkommit av intervjun.

5.6.3 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Med reliabilitet syftar man på forskningsresultatens konsistens och tillförlitlighet och handlar ofta om frågan om ett resultat kan reproduceras vid andra tidpunkter och av andra forskare. Enligt den vetenskapsteoretiska utgångspunkten som ligger till grund för studien ses kunskapen som en konstruktion, som i hög utsträckning påverkas av kontext och eventuella maktförhållanden.

Eftersom intervjupersonerna företräder myndigheten där de är anställda kan det anses att de begränsas av det faktum att de inte förmår sig på att underminera varken sin myndighet eller organisation. Mot bakgrund av detta påverkas studiens resultat av den information som de facto delges.

Enligt den idealistiska ontologin konstrueras kunskap och påverkas i hög utsträckning av kontext och eventuella maktförhållanden. Vidare betraktas konstruktionen av verkligheten som ständigt aktiv och verkligheten som konstrueras är också i hög grad beroende av den sociala miljö och de sociala betingelser som gäller, varför det blir svårt att uppfylla hög (extern) reliabilitet i kvalitativ forskning

(Sohlberg & Sohlberg 2013:270). Mot denna bakgrund behöver forskaren ta hänsyn till att skillnader i (bland annat) språk, genus, etnicitet och ålder kan påverka respondentens svar och därmed konstruera ett annat resultat än om förhållandena varit annorlunda (Karlsson & Pettersson 2006:58). Det finns en maktasymmetri i intervjuerna då intervjupersonerna, myndighetspersoner från Diskrimineringsombudsmannen och Justitieombudsmannen, samt personer som representerar två av Sveriges antidiskrimineringsbyråer, kan beskrivas som ”eliter” (Brinkmann & Kvale 2014:187).

En annan aspekt som påverkar reliabiliteten är hur frågorna under en intervju formuleras och användningen av ledande frågor bör vägas mot undersökningens syfte och frågeställningar. En annan aspekt är transkriberingen, eftersom den innebär en tolkning av vad som är viktigt och således påverkas reliabiliteten även i detta avseende (Brinkmann & Kvale 2014:225).

Validitet syftar på giltigheten i resultaten och handlar om en metod undersöker vad den påstås undersöka. Huruvida transkriberingen ska anses vara valid är en komplicerad fråga och eftersom det inte finns någon sann, objektiv förvandling från muntlig till skriftlig form bör intervjun transkriberas på det sätt som bäst lämpar forskningssyftet (Brinkmann & Kvale 2014:227, 298). Även kontexten i vilken intervjun genomförs i spelar roll, då beteenden och värderingar måste tolkas i dess kontext eftersom kontexten i viss mån kan påverka respondentens svar (Bryman 2008:363).

6. Resultat och analys

Nedan framställs de resultat som erhållits av intervjuerna och relaterar till det sista steget i de sju stadierna i en intervjuundersökning, *rapportering*. Här tillämpas en tematisk analys, vilken redogjordes för i avsnittet *analys*.

Första delen behandlar frågeställningen om hur diskriminering i rättsväsendet regleras av lagen och materialet består främst av intervjumaterial från DO och JO. I den andra delen berörs temat hjälp och stöd, där materialet hämtat från antidiskrimineringsbyråerna analyseras. Slutligen berörs ett centralt tema som framkommit under samtliga intervjuer, vilket är de problem som finns i att anmäla rättsväsendet. I denna del används samtliga intervjuer vilka analyseras i förhållande till varandra för att belysa det faktum att skyddet mot diskriminering av rättsväsendet är begränsat.

6.1 Hur regleras diskriminering av rättsväsendet i lagen?

Avsnittet nedan avser att redogöra för hur och i vilken utsträckning rättsväsendet omfattas av de lagar och regler vilka reglerar diskriminering, samt för vilken myndighet som tar emot diskrimineringsanmälningar. Avsnittet redogör för hur Diskrimineringsombudsmannen och

Justitieombudsmannen arbetar och vilken lagstiftning som tillämpas, samt eventuella begränsningar i tillsynen. Syftet med redogörelserna nedan är att belysa diskrepansen i lagens skydd mot diskriminering och det faktum att rättsväsendet i sin helhet inte omfattas av diskrimineringslagen.

6.1.1 Diskrimineringsombudsmannen

Diskrimineringsombudsmannens uppdrag regleras i lagen om Diskrimineringsombudsmannen (SFS 2008:568). Under 1 § klargörs att ”*Diskrimineringsombudsmannen har de uppgifter som framgår av diskrimineringslagen*”, vilket innebär att DO har mandat för att utöva tillsyn över det som omfattas av diskrimineringslagen. Av DL 2 kap. 17 § framkommer att diskriminering är förbjuden för den som helt eller delvis omfattas av lagen om offentlig anställning i två typer av situationer.

Dels när offentligt anställda bistår allmänheten med upplysningar, vägledning, råd eller annan hjälp och dels när offentligt anställda på annat sätt i anställningen har kontakter med allmänheten. Vilket kan bli aktuellt inom rättsväsendet, till exempel när polisen lämnar råd och information när man kontaktar polisen. Men det är alltså inte så att rättsväsendet som helhet omfattas av diskrimineringsförbudet.

Intervju med DO

Rättsväsendet omfattas inte i direkt mening av diskrimineringslagen och på så sätt kan man se att DO:s ansvar och skyldighet att utreda anmälningar riktade mot rättsväsendet begränsas av 2 kap 17 §. Det sätt som diskrimineringslagen styr DO:s tillsynsområden innebär således att det inte är givet att DO är rätt myndighet till vilken man anmäler rättsväsendet. Enligt DL 2 kap. 17 § förklarar DO att de är rätt myndighet att vända sig till om man har varit i kontakt med rättsväsendet angående råd, upplysningar, vägledning eller liknande, ”*men att om det är en annan typ av situation eller kontakt, t.ex. om man är missnöjd med innehållet i en dom [och upplever sig ha blivit diskriminerad], då omfattas det inte av diskrimineringslagen*” (intervju DO). Vidare framkommer det av intervjun att anmälningar riktade mot rättsväsendet kan komma till DO, men att DO inte har mandat att utöva tillsyn över det som inte omfattas av diskrimineringslagen.

Vad gäller rättsväsendet då så är det begränsat till det här förbudet i 2 kap 17 § då, medan tittar man på en del andra myndigheters verksamheter, t.ex. Socialtjänsten, så omfattas den av diskrimineringslagen i sin helhet. Men rättsväsendet är alltså inte ett av områdena som omfattas i sin helhet.

Intervju DO

Vidare menar DO att andra myndigheter utövar tillsyn över rättsväsendet, däribland Justitieombudsmannen (JO) och Justitiekansler (JK).

Kortfattat kan man säga att om man är missnöjd med en myndighets hantering av ett ärende eller en myndighets agerande eller bemötande, t.ex. om man upplever att man har blivit diskriminerad, så kan man ofta anmäla det till JO. Då kan det vara så att JO uttalar sig utifrån

regeringsformen, t.ex. utifrån saklighet- och opartiskhetskravet. Och Justitiekanslern, JK, är ytterligare en myndighet man kan vända sig till.

Intervju DO

Av det som framkommer i intervjun med DO, förefaller det finnas en väsentlig skillnad mellan den tidigare myndigheten Ombudsmannen för etnisk diskriminering och den nuvarande Diskrimineringsombudsmannen, åtminstone vad gäller tillsyn över rättsväsendet. Detta står i stark kontrast till det som framkommer av BRÅ:s genomgång av anmälningar till den dåvarande myndigheten Ombudsmannen för etnisk diskriminering (Martens et al. 2008). Av denna framkommer att den dåvarande myndigheten tog emot anmälningar riktade mot rättsväsendet och eftersom den nuvarande myndigheten bildats för att förstärka skyddet mot diskriminering kan man fråga sig varför tillsynen över rättsväsendet verkar ha fallit bort.

Vidare framkommer att diskriminering regleras i Brottsbalken 16 kap. 8 § och 9 §, samt att denna lag gäller för *”den som är anställd i allmän tjänst eller innehar allmänt uppdrag”*, alltså personer inom rättsväsendet. Detta innebär att rättsväsendet omfattas av BrB och att det därför kan vara aktuellt att anmäla det till polisen. Eftersom polisen ingår i samlingsbegreppet rättsväsendet kan man reflektera över huruvida det är problematiskt att anmäla strukturell rasism inom rättsväsendet till polisen, varför det tydligt att en särskild, neutral, instans är nödvändig.

Förutom att utöva tillsyn över diskrimineringslagen så har DO en upplysningstjänst, vilken syftar till att svara på frågor om diskrimineringslagen, andra bestämmelser som rör diskriminering samt upplysa om DO:s arbetssätt. DO har även möjlighet att föra talan för en enskild som har blivit diskriminerad, men då DO inte förfogar över någon sanktion kan de inte döma ut något straff eller ersättning.

Det DO kan göra är att uttala sig, antingen om att diskrimineringslagen inte har följts i ett specifikt fall, eller om att vi ser en risk för att diskrimineringslagen inte kommer att följas pga. av någon viss typ av arbetssätt eller så. Sen är det så att om man vill få frågan om diskrimineringsersättning, alltså den här sanktionen prövad, då är det någonting som avgörs i domstol och det kan man antingen föra tala om själv med hjälp av ett ombud, intresseorganisation eller liknande. Men så har DO också möjlighet att göra det.

Intervju DO

6.1.2 Justitieombudsmannen

På frågan om man kan vända sig till JO med ett diskrimineringsärende där man upplevt sig ha blivit diskriminerad av rättsväsendet svarar JO att eftersom de är en extraordinär tillsynsmyndighet under riksdagen så har de de är *”ingen skyldighet att ta upp alla ärenden till utredning och på områden där det finns en ordinär tillsynsmyndighet som är bättre lämpad att ta hand om ett klagomål”* (intervju JO).

Ställningen som extraordinärt tillsynsorgan innebär bland annat att JO har en ”diskretionär rätt att själva avgöra vad som ska tas upp till utredning” (intervju JO).

JO:s byråchef förklarar vidare att en del av jobbet innebär att bedöma vad som ska anses vara en anmälan till JO.

Man kan säga att jag hjälper mina medarbetare bedöma vad som ska läggas upp som ärenden och inte. Vi brukar kalla det som en sorts grindvakt. Vi får in en hel del oklara skrifter och dessutom har vi skärpt vår praxis för vad som ska anses vara en anmälan till JO”.

Intervju JO

Vidare framgår det av intervjun att JO inte tillämpar diskrimineringslagstiftningen direkt, utan att det faller under andra myndigheters ansvar.

”Man kan väl säga att diskriminering är inget som JO primärt handlägger utan då får man vända sig till exempel till Diskrimineringsombudsmannen. Sen är den en annan sak att till exempel diskrimineringsombudsmannen står under Jos tillsyn. Och då skulle ju det till vetes sett den som är missnöjd med handläggningen hos Diskrimineringsombudsmannen kunna vända sig hit, men JO uttalar sig inte i sakfrågor, utan tittar bara på förfaranden, alltså hur man handlägger ärenden, inte vad man kommer fram till. Så att det finns vissa begränsningar där”.

Intervju JO

Det faktum att varken DO eller JO menar att de inte är rätt myndighet att vända sig till om man upplever sig ha blivit diskriminerad av rättsväsendet är problematiskt, speciellt då de hänvisar till varandra på frågan om var man ska vända sig om man vill anmäla rättsväsendet för diskriminering.

I det fall att JO skulle utreda en anmälan som riktar sig mot rättsväsendet framkommer det att JO inte uttalar sig i sakfrågor. Istället menar JO på att ”de skulle ifrågasätta lämpligheten i ordval eller liknande, om det nu varit i ett mail eller liknande”, men att de inte skulle ”gå så långt att man skulle dra slutsats så att säga att den här personen har blivit diskriminerad” (intervju JO).

Sen finns det naturligtvis en del andra frågor som kan dyka upp, t.ex. om det som anmäls är så pass allvarligt att JO ska överväga att inleda en förundersökning. Och där har vi, jag ska inte säga att det är ett problem, men det skulle kunna bli ett problem, en tjänsteman hos en myndighet har en sanningsplikt mot JO och där kan man komma i konflikt i de fall där det kan bli frågan om misstanke om brott, för att då kommer detta i konflikt med rätten att skydda sig själv – man ska inte behöva inkriminera sig själv.

Intervju JO

Vidare framgår det att JO inleder fler förundersökningar än vad som leder till åtal, detta på grund av att rättegångsbalkens regler och skyddsreglerna slår till då JO inleder en förundersökning och att sanningsplikten mot JO i samma stund faller bort (intervju JO).

I likhet med DO verkar det inte finnas någon säker statistik om antalet anmälningar riktade mot någon av rättsväsendets aktörer hos varken JO.

Om vi begränsar oss till just den här kedjan, polis, åklagare, domstol, kriminalvård skulle jag nog misstänka, utan att ha något statistiskt underlag för det, att anmälningar mot polisen är vanligast, dels får vi många klagomål mot polisen, de är "front line", det är kanske den första kontakten som tas. Sen förekommer det naturligtvis anmälningar som riktar sig mot även de senare kedjorna i rättsväsendet, men jag föreställer mig att de flesta, det borde vara mot polisen.

Intervju JO

Gissningsvis riktar sig anmälningarna alltså i störst utsträckning mot polisen. Om JO undersöker ett polisärende är det ofta för att det är oklart om polisen har överträtt sina befogenheter, har stöd i lagen för att vidta en viss åtgärd eller har tolkat lagen på ett korrekt sätt. Ett exempel på ett fall som beskrivs som "en JO-fråga" och som "intressant för JO" är om polisen har omhändertagit någon enligt Lagen för omhändertagande i en situation där den inte är tillämplig (intervju JO).

6.1.3 Justitiekanslern

Justitiekanslern nämns som en möjlig myndighet att vända sig till av både DO och JO, men på grund av studiens begränsningar har det inte varit möjligt att intervjua Justitiekanslern. Vidare bör det även här konstateras att oklarheten vad gäller vilken myndighet som ska utreda rättsväsendet kvarstår även efter intervjuerna med Diskrimineringsombudsmannen och Justitieombudsmannen. Som ett exempel på tvetydigheten i olika myndigheters roller kan man diskutera hanteringen och utredningen av Kringresanderegistret, då detta utreddes av Polismyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Justitieombudsmannen samt Justitiekanslern. Möjligtvis kan man se detta som ett exempel på hur det inte verkar finnas ett tydligt direktiv vad gäller vem som utreder rättsväsendet.

6.2 Hjälpa och stöd

Följande avsnitt fokuserar på den hjälp och det stöd som finns tillgängligt för personer som upplever sig ha blivit diskriminerade och materialet består därav främst av intervjuerna ADB och BFLR.

6.2.1 Antidiskrimineringsbyråer

Utspritt i landet finns antidiskrimineringsbyråer; ideella verksamheter som jobbar mot diskriminering och för att främja lika rättigheter och möjligheter. Både ADB och BFLR ombesörjs av huvudmannen Samarbetsorganet för etniska organisationer i Sverige (SIOS), som är den förening vilken äger antidiskrimineringsbyråerna. I praktiken vilar antidiskrimineringsbyråers arbete på två ben; det reaktiva och det proaktiva arbetet. Det reaktiva arbetet, som utgör den största delen av verksamheten, består av kostnadsfri rådgivning och den ärendehantering som kontakten leder till. Det proaktiva arbetet beskrivs som främjande och består av opinionsbildning, utbildningar, föreläsningar, workshops och politisk påverkan. Dessa två delar av arbetet används av byråerna för att motverka diskriminering (intervju ADB och BFLR).

Kontakten med en antidiskrimineringsbyrå kan emellertid se väldigt olika ut och den initiala kontakten inleds vanligen på ett av fyra sätt; hänvisning från DO vilka inte vill ta ärendet, hänvisning från fackförening, internet eller ryktesvägen. Den hjälp som antidiskrimineringsbyråer kan erbjuda begränsas dock av flertalet faktorer, däribland utlöpt preskriptionstid och dåligt bevisläge. Vad personer vill uppnå med kontakten varierar också och utgångspunkten för arbetet är vad klienterna önskar; en del går till domstol och andra vill ha en ursäkt. Enligt intervjuerna framkommer att ekonomisk kompensation inte är en huvudfråga för drabbade personer, utan att drivandet av ett diskrimineringsärende är en principalsak vilken handlar om att man har blivit kränkt och vill ha upprättelse.

Såväl ADB som BFLR bekräftar att etnicitet är den mest anmälda diskrimineringsgrunden, samt att arbetsmarknaden är det vanligaste samhällsområdet. BFLR menar dock att man inte bör tolka för mycket in i att arbetsmarknaden är det vanligaste samhällsområdet, utan att det till stor del handlar om medvetenhet om sina rättigheter, samt att det är en inkomstfråga. Även av intervjun på ADB framgår att all statistik inom området kan betraktas som ”*ganska missvisande*”, men att det finns en ökad anmälningsbenägenhet ju mer vi pratar om diskrimineringsfrågor samtidigt som samhället har blivit mindre diskriminerande i viss mening och att det numera handlar om en mycket subtilare form av diskriminering.

När diskrimineringsprocesser blir en del av samhällsstrukturer och påverkar olika samhällsområden förefaller det sig osannolikt att rättsväsendet skulle vara skyddat mot sådana tendenser. Såväl ADB som BFLR diskuterar samhällsstrukturen och hur systemet är uppbyggt på ett sådant sätt att skyddet mot subtil diskriminering begränsas.

Systemet fungerar för att bekämpa sån, vad ska man säga, öppen diskriminering, rakt av diskriminering. Sen är det givetvis så att den riktiga diskrimineringen finns i ett handslag och i en blick.

Intervju med ADB

Vi ser hur vårt samhälle ser ut, vi ser vilka tendenser som finns, vi ser hur gränserna förskjuts i vad som är okej att säga och inte säga och det är såklart att det återspeglas i vilket bemötande och man får när man har utländsk bakgrund.

Intervju med BFLR

Av intervjun med ADB framkommer en ståndpunkt att människor med en annan etnisk bakgrund påverkas av hur samhällsstrukturen ser ut. Utifrån ett strain- och stämpningsperspektiv kan man se att systemet skyddar svenskar, medan personer med annan etnisk bakgrund har svårare att uppnå de mål

som finns etablerade i samhället. Vidare framkommer att det ”är väldigt tydligt att människor med en annan etnisk bakgrund avancerar mycket, mycket saktare”, vilket förklaras utifrån samhällets normer.

Det beror per se inte på rasism någon typ av främlingsfientlighet, utan det handlar helt enkelt om att vårt samhälle är en nepotistisk institution. Vår svenska tradition är en tradition av nepotism, man hjälper dom man känner. Det är inget unikt eller konstigt och inget fel heller nödvändigtvis, men grejen är att givetvis så hjälper man ofta sina egna, dom som liknar en mer medvetet eller undermedvetet. Så det kan man se som en typ av strukturell diskriminering, det drabbar ju många.

Intervju med ADB

Citaten ovan diskuterar problemen som uppstår till följd av den subtila diskrimineringen och förskjutningen av vad som är accepterat får en rad konsekvenser, däribland att bevisläget ofta inte håller, samt att det förmodligen ryms ett stort mörkertal i anmälningsstatistiken. Att bevisa diskriminering i juridisk mening är på inget sätt en lätt sak och för att driva ett diskrimineringsärende framgångsrikt behövs en viss kompetens och kunskap om vad som efterfrågas i ett diskrimineringsärende. I de fall där diskriminering är svårt att bevisa kan kontakten med en antidiskrimineringsbyrå övergå till främst en stödinsats. ADB beskriver att personer han möter ofta befinner sig i ett slags ”psykologiskt träsck” och där kontakten ofta handlar om att finnas där för utsatta personer. ADB menar att just det psykologiska stödet oftast är det mest uppskattade, ”att dom känner att dom går häriifrån med en känsla av att någon har trott på dom, att någon har bekräftat dom och att någon har lovat att svara i telefonen” (intervju ADB).

Arbetet på en antidiskrimineringsbyrå tycks vidare framkalla frågor och känslor såsom ”vad är det här för värld” och ”hur kan folk bete sig på det här sättet” (intervju BFLR). PÅ BFLR beskrivs en förlikningssituation som något som kan bli jobbigt och påfrestande för den utsatta och att det är ”otroligt kränkande och otroligt jobbigt när någon blånekar en situation som man vet har inträffat” (intervju BFLR). BFLR menar att en möjlig tolkning är att det ofta handlar om att skydda sig själv, men att utsatta personer i denna situation kan känna sig otroligt svaga (intervju BFLR).

6.2.2 Att driva ett diskrimineringsärende

Det vi gör bäst är att driva diskrimineringsärenden och då är det också det vi ska ägna oss åt.

Intervju BFLR

Trots antidiskrimineringsbyråers specialkompetens vad gäller att driva diskrimineringsärenden så finns det två huvudsakliga hinder; att diskrimineringen inte är diskriminering i juridisk mening samt ett bristande bevisläge och dessa två är vanliga anledningar till att ett ärende läggs ner. BFLR menar även att det är otroligt jobbigt att driva ett diskrimineringsärende, eftersom man ser hur andra påverkas och då det är ofrånkomligt att man själv påverkas.

Det framgår dock av intervjuerna att arbetet inte är slut bara för att bevisläget är svagt. Det förekommer att ADB skickar ett brev till motparten ändå, i vilket frågor såsom ”*varför agerade ni på det här sättet, hur brukar ni agera, hur ser era rutiner ut, har ni hållit er till era rutiner och den typen av frågor*” ställs. BFLR menar att bevisläget kan vara svagt, men att brevet till motparten kan medföra en känsla av upprättelse för klienten.

Många gånger så avslutas ärendet där och då, dels så kan den enskilde liksom få svar på att, ja okej nu hänger jag med, jag missade, eller så kommer vi fram till att jaha, här behöver vi ställa fler frågor och inte sällan kan det bli så att en ny part involveras där också, att man behöver ställa frågor till någon annan och därifrån så utreder man liksom rättsligt, vad är det frågan om”.

Intervju BFLR

Även ADB bekräftar att majoriteten av anmälningarna inte leder någonstans.

Oftast så sker det någon typ av förlikning, oftast så är det ett informations eller någon typ av stödärende, när vi har bedömt att bevisläget ser bra ut och att det finns någonting där, att det faller inom lagens ramar, då rör vi oss där det går att röra sig först hellre, söka någon typ av medling eller förhandling så. Men det är ju inte en majoritet av ärenden, det är det ju inte.

Intervju ADB

Såväl ADB som BFLR diskuterar samhällsstrukturen och hur systemet är uppbyggt på ett sådant sätt att skyddet mot subtil diskriminering begränsas. Det faktum att det är svårt att föra ett diskrimineringsärende kan tolkas utifrån strainteorin för att analysera vilka konsekvenser diskrimineringen möjligen kan medföra. I intervjuerna med ADB och BFLR talas det om ”systemet”, och att det inte finns något skydd mot den strukturella rasismen.

6.2.3 Föra talan i domstol

Skyddet framstår gärna som omfattande och överlappande och även om så är fallet för vissa aspekter så verkar det finnas ett glapp vad gäller rättsväsendet. Någonting som framkommer av intervjun med DO är att det finns många möjligheter vad gäller hjälp med att föra talan om diskrimineringsersättning.

[Att föra talan om diskrimineringsersättning] är någonting som DO har möjlighet att göra som part för en enskild men det är också någonting som man kan göra själv. Även antidiskrimineringsbyråer och frivillighetsorganisationer med talerätt, det är vissa organisationer som har det. Sen kan man anlitat ett ombud själv genom advokatsamfundet, under vissa förutsättningar kan man få rättshjälp från rättshjälpsmyndigheten, alltså för att få ekonomiskt stöd och så vidare. Det är några exempel på hänvisningar, dels andra myndigheter, vi hänvisar till JO och polisen och så vidare, JK, men också dom myndigheter som kan hjälpa till att föra talan.

Intervju med DO

I samtliga intervjuer kommer möjligheterna att föra talan i domstol på tal. I intervjun med DO framkommer, i det fall att DO bedömer att diskrimineringslagen inte har följts, de möjligheter att föra talan i domstol. Detta medför dock att DO blir part i domstolen, vilket innebär att DO:s tillsyn är över.

Det har att göra med dom här olika rollerna, att DO först agerar som tillsynsmyndighet och sen själva agerar som part hos domstolen, men då är alltså den enskildes medgivande en nödvändig förutsättning för att DO ska kunna föra talan. DO kan inte fritt välja att föra talan om en viss situation om inte den enskilde medger det. Det är en uttrycklig begränsning i lagen om Dos möjligheter att utverka en sanktion.

Intervju DO

Generellt sätt så är det ju så att frågan som sökanden behöver hjälp med är inte strikt en diskrimineringsfråga, det kan hamna utanför lagen eller så, men är en rättvisefråga i en bredare mening. Och kräver insatser som kan medföra förluster för oss, för vår verksamhet. Till exempel om vi ska gå till domstol och finnas i någon typ av tvist som vi om vi förlorar kan vara skyldiga att betala motpartens kostnad, något sånt, så är det ingenting vi gör.

Intervju ADB

6.3 ”Det ligger i ärendets natur”

Ett centralt tema som berörs i samtliga intervjuer är svårigheten att bevisa diskriminering. Följande avsnitt avser därför att redogöra för de problem som är förknippade med en anmälan om etnisk diskriminering. Avsnittet handlar till stor del om bevisningsläge, preskriptionstid och ”ord mot ord”-situationer och material från samtliga intervjuer presenteras.

6.3.1 Bevisning, preskriptionstid och ”ord mot ord”

Ofta blir det så att JO kommer till den slutsatsen, ord står mot ord och det går inte att komma vidare, tyvärr. Det ligger lite i ärendens natur kan man säga.

Intervju JO

Citatet ovan är särskilt illustrerande för problematiken vad gäller att bevisa diskriminering. Svårigheterna i utredningen av ett diskrimineringsärende är dock ingenting unikt för JO, utan diskuteras även av DO, ADB och BFLR.

Såväl DO som JO omfattas av kravet på saklighet och opartiskhet, varför bevisläget är en central aspekt i utövandet av tillsynen. Att kunna bevisa diskriminering tycks däremot inte vara en enkel sak och av materialet kan man fråga sig huruvida det ens är möjligt att bevisa strukturell rasism. JO:s byråchef menar att ”den stora svårigheten i den här typen av frågor” ofta är att ord står mot ord och att det inte finns något stöd eller material för att ta reda på vad som egentligen har hänt. ”Den svåra bevissituationen innebär att en anmälan ofta består av påståenden”, menar han, ”men att det ofta inte är mer än så”.

Ytterligare en begränsning i diskrimineringsanmälningar är preskriptionstiderna, inte minst vad gäller möjligheten att föra talan i domstol. *”Det är ju bara en viss tid efter att någonting har inträffat som DO kan föra talan”* (intervju DO).

6.3.2 Invaggad i en falsk trygghet

Både ADB och BFLR beskriver en diskrepans mellan vilket stöd och skydd man tror finns och hur verkligheten egentligen ser ut.

Vi är lite invaggade i en falsk trygghet brukar jag säga, man tror att man har mycket mer stöd eller att det finns mycket mer stöd, att skydds nätet är större eller mer omfattande än vad det faktiskt är.

Intervju BFLR

Den största majoriteten, dom tror ju ofta att dom ska komma hit och så ska jag ta fram en magisk pinne och så ska jag liksom vifta lite så är deras problem löst.

Intervju ADB

Såväl ADB som BFLR beskriver detta som ett olyckligt problem, något som får konsekvenser inte bara för klienterna men även för de som jobbar på en antidiskrimineringsbyrå. Vidare beskrivs hur arbetet på en antidiskrimineringsbyrå leder till ett uppvaknande som kan medföra en förändrad syn på samhället. ADB menar att jobbet erbjuder en inblick i *”precis hur dysfunktionellt och korrupt samhället är”* (intervju ADB).

Om du går till jobbet varje dag och får en lön, är frisk och kry, så tycker man att vi bor i världens bästa samhälle. Men när saker börjar gå fel och när man börjar få en inblick i hur extensivt dysfunktionellt det är i många världar och när man får det presenterat av klienter som kommer hit, hur institutioner som ska ge oss trygghet inte fungerar, det är egentligen absurda travestier.

Intervju ADB

Av ADB diskuteras tendenser av människor att prata mycket om solidaritet och om att hjälpa varandra.

i grunden bara är dygdsignalering, det finns ingen som helst solidaritet med människor som behandlas illa på de här institutionerna där alla bara har skygglappar på och tittar rakt fram för att man har det bra”

(intervju ADB)

I intervjun med ADB förklaras hur arbetet på en antidiskrimineringsbyrå ger ett uppvaknande och att *”det är ganska hemskt att bli väckt. Det är inte så skönt, det är bättre att sova”* (intervju ADB).

6.4 Strukturell rasism i rättsväsendet

I det sista avsnittet diskuteras konsekvenserna av diskriminering på personer och vilka tecken på förekomsten av strukturell rasism vi kan urskilja. ADB förklarar att deras antidiskrimineringsbyrå har ett kontor på Södermalm och ett i Alby. På kontoret i Alby har intervjupersonen *”redan bevittnat ett mord och haft två inbrott och det är någonting som inte händer här på Södermalm”*. Vidare diskuteras

kriminalstatistikens effekt på människors beteende; det faktum att *”personer med utländsk bakgrund begår fler brott än majoritetssvensken”* för mer sig att *”polisen och människor reagerar med att vara försiktigare”* (intervju ADB). Konsekvenserna av detta beskrivs som en ond spiral; *”börjar man diskriminera människorna i ett visst område och granskar dom på ett annat sätt och då ser dom sig själva som granskade, då börjar dom leva upp till dom förväntningarna som kriminella”*. Citaten som refererats till här kan kopplas till stämplingsteorin, och beskriver hur samhällets betraktande av personer med utländsk bakgrund som ”kriminella” kan medföra att dessa personer tar till sig denna stämpel.

Att tala öppet om problemet är viktigt första steg. På ADB menar man att *”det inte finns någon riktig dialog om det här för säger man att det finns ett massivt kriminalitetsproblem, även bland andra och tredje generationens invandrare, så är man i princip rasist.”* Samtidigt menar ADB på att det finns risker med att tala om strukturell rasism inom polisen och institutioner för mycket, då detta kan resultera i att svenskar allierar med varandra och istället vänder problemet till att handla om personer med utländsk bakgrund och deras kriminalitet, varför en öppen diskussion om problematiken är högst väsentlig (intervju ADB).

7. Slutsatser

I följande avsnitt avser författaren redogöra för de slutsatser som är möjliga att dra utifrån den studie som genomförts. Slutsatserna redovisas för respektive frågeställning.

7.1 Strukturell rasism i rättsväsendet

Hur är det möjligt att ett diskriminerande rättsväsende existerar, när Sveriges rättsväsende har som uppgift att ansvara för rättssäkerheten och rättstryggheten i Sverige? Att tala om ett misslyckande från rättsväsendets sida att skydda samhällets invånare mot diskriminering är ytterst kontroversiellt, men kanske ett oundvikligt ämne. För att förstå det faktum att diskriminerande mekanismer har spridit sig till rättsväsendet, samt att dessa yttrar sig genom dess verksamhet, utgår författaren ifrån strukturell rasism. Ser man diskrimineringsprocesser som något som är inbäddat i föreställningar vilka finns representerade i samhället förefaller det sig osannolikt att rättsväsendet skulle vara skyddat från dessa. Därmed bör rättsväsendet betraktas som en del av samhället snarare än ett oberoende system. Frågan som aktualiseras är dock hur det kan komma sig att diskriminering inom rättsväsendet inte är direkt skyddat av Diskrimineringslagen eller annan lagstiftning.

Ett mycket tydligt sätt att identifiera den myndighet som utövar tillsyn över rättsväsendet är att identifiera vilken myndighet som utreder anmälningar om diskriminering av rättsväsendet. Vidare bör det konstateras att oklarheten vad gäller vilken myndighet som ska utreda rättsväsendet kvarstår även efter intervjuerna med Diskrimineringsombudsmannen och Justitieombudsmannen. Av intervjuerna som genomförts tycks det vara oklart vilken myndighet som är den rätta att vända sig till vid diskriminering av rättsväsendet. Den myndighet som Diskrimineringsombudsmannen ersatte, Ombudsmannen för etnisk diskriminering, utövade tillsyn över rättsväsendet. Den nya myndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, verkar dock inte göra det, varför DO hänvisar till JO och JK. JO, i sin tur, hänvisar till DO och menar att DO är den ordinära tillsynsmyndigheten vilken är bättre lämpad att ta hand om klagomål som rör diskriminering, oavsett vem klagomålet riktar sig mot.

Samtidigt framgår det av intervjuerna på ADB och BFLR att drivandet av ett diskrimineringsärende är en principalsak, om man har blivit kränkt handlar det om att få upprättelse. Vidare framkommer det av intervjuerna att vissa personer som kontakter ADB och BFLR ibland behöver hjälp att skriva en anmälan, ibland på grund av språksvårigheter eller bristande kunskap om systemet. En möjlig tolkning av detta är att rättsväsendet i större utsträckning är svåråtkomligt för personer med utländsk bakgrund och att deras möjligheter att stå upp för sig själva är svårare än för en svensk person. Detta relaterar till strainteorin, då det medför att personer med utländsk bakgrund i detta avseende har svårare att uppnå lika förutsättningar.

Såväl BFLR och ADB menar att diskrimineringen numera förekommer i alltmer subtila former, *”i ett handslag eller en blick”* samt att det skett *”en förskjutning av vad som är okej och inte okej att säga”*. Dessa citat illustrerar hur antidiskrimineringsbyråerna uppfattar att diskrimineringen blivit alltmer subtil.

7.2 Konsekvenser för rättssäkerheten och samhället

Även om diskrimineringen blivit alltmer subtil innebär det inte att problemen försvinner. Tvärtom kan man istället hävda att problemen blir allt större i takt med att den subtila och omedvetna rasismen smyger sig in i rättsväsendet. Av intervjuerna framkommer det att det är otroligt svårt att driva ett diskrimineringsärende, inte enbart på grund av de känslomässiga implikationerna som detta för med sig, utan även då diskrimineringen blir svårare att bevisa när den framställs i mer subtila former. Av intervjun på JO framgår att *”ord mot ord”* situationer ingår i ärendets natur. Det faktum att det är svårt att bevisa diskriminering är problematiskt, eftersom det försvårar möjligheten för utsatta personer att stå upp för sina rättigheter. De höga krav som ställs på bevisläget gör det i många fall väldigt svårt att

bevisa diskriminering i juridisk mening. Inte sällan innebär detta att antidiskrimineringsbyråer får välja en annan väg än att anmäla ärendet till en myndighet, då ofta i form av en förlikningssituation mellan parterna som de själva ordnar.

Av intervjuerna med Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd och Byrån För Lika Rättigheter framkommer de svårigheter som personer med utländsk bakgrund vilka blivit diskriminerade av rättsväsendet ställs inför. Det faktum att diskrimineringen är svår att bevisa i juridisk mening, samt aspekter rörande preskriptionstider och bristande bevisläge, lyfts fram som problem vilka medför konsekvenser för berörda personer. Vidare framgår det att drivandet av ett diskrimineringsärende ofta är en principalsak, varför bevisningsaspekten av diskrimineringen ytterligare försvårar berörda personers möjligheter att stå upp för sin egen rätt.

8. Diskussion

Studien har försökt visa på hur strukturell rasism förekommer inom rättsväsendet, och hur denna kan medföra konsekvenser för personer med utländsk bakgrund utifrån strain- och stämplingsteorin. Med hänsyn till tidigare forskning kan man konstatera att strukturell rasism förekommer inom olika delar av rättsväsendet, däribland inom polis, åklagare och domstol. Att personer med utländsk bakgrund i större utsträckning än svenskar misstänks för brott för vilket åtal inte väcks är ett mycket tydligt exempel på strukturell rasism.

Sett till helheten utgör strukturell rasism inom rättsväsendet ett hot för rättssäkerheten och samhället. Strukturell rasism påverkar förtroende för rättsväsendet, samtidigt som diskriminering kan medföra strain- och stämplingseffekter, vilket ökar risken för social utslagning och kriminalitet hos berörda personer. Det bör nämnas att de teorier som använts i studien endast är två av många kriminologiska teorier vilka avser att förklara brottslighetens förekomst. Utifrån de två som använts har författaren dock försökt visa på hur strukturell rasism kan få konsekvenser för kriminaliteten. I viss utsträckning kan man utifrån dessa teorier prata om *producerad* kriminalitet, då kriminaliteten enligt dessa två teorier grundas i samhället. Vidare forskning behöver bedrivas inom området, speciellt vad gäller erfarenheter av strukturell rasism i rättsväsendet. Genom att studera hur personer med utländsk bakgrund upplever sina kontakter med rättsväsendet tydliggörs de problem som rättsväsendet har i sina kontakter med dessa personer, och forskning om detta öppnar därför för värdefulla insikter.

9. Litteraturförteckning

- Becker, H. (1963). Outsiders – Defining Deviance. *The Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press, ss. 1-18.
- Bowling, B., Philips, C., Campbell, A. & Docking, M. (2004). *Policing and human rights: eliminating discrimination, xenophobia, intolerance and the abuse of power from police work*. In: Identities, Conflict and Cohesion (2000 - 2005), United Nations Research Institute for Social Development, 3-5 September 2001, Durban, South Africa.
- Brinkmann, S. & Kvale, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. uppl., Lund: Studentlitteratur AB
- Bryman, A. (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2. uppl., Stockholm: Liber AB.
- Diskrimineringsombudsmannen (2017). www.do.se. [2017-04-16]
- Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2007). *Ett starkare skydd mot diskriminering*. Regeringens proposition (2007/08:95)
- JO - Riksdagens ombudsmän (2017). www.jo.se. [2017-04-16]
- Kardell, J. (2011). Utländsk bakgrund och registrerad brottslighet. Överrepresentationen i den svenska kriminalstatistiken (Rapport 2011:1). Stockholm: Stockholms Universitet.
- Martens, P., Shannon, D. & Törnqvist, N. (2008). *Diskriminering i rättsprocessen. Om missgynnande av personer med utländsk bakgrund* (Rapport 2008:4). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Martens, P. & Holmberg, S. (2005). *Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet* (Rapport 2005:17). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Merton, R. (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3(5), ss. 672-682.
DOI: <http://www.jstor.org/stable/2084686>
- Regeringskansliet (2015). *Det svenska rättsväsendet*. Stockholm: Justitiedepartementet. Elanders: juni 2015.
- Sarnecki, J. (2014). *Introduktion till kriminologi*. (Volym 1). Lund: Studentlitteratur AB
- Sausdal, D. (2017). Pleasures of policing: An additional analysis of xenophobia. Sage. *Theoretical Criminology*.
- SFS 1962:700. Brottsbalken. Justitiedepartementet.

SFS 1974:152. Regeringsformen. Justitiedepartementet.

SFS 1994:1219. Lagen om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och friheterna. Justitiedepartementet.

SFS 1999:131 Lag om Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

SFS 2003:307 Lag om förbud mot diskriminering. Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

SFS 2008:567. Diskrimineringslag. Kulturdepartementet.

SFS 2008:568 Lag om Diskrimineringsombudsmannen. Kulturdepartementet.

Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet (2005). *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige* (SOU 2005:56). Stockholm: Kulturdepartementet.

Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (2006). [Redaktör: Jerzy Sarnecki]. *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet* (SOU 2006:30). Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*.

Wahlberg, S. (2016). *Därför vinner romerna – ”obehaglig historia av register i Sverige och Nazi-Tyskland”*. <http://www.dagensjuridik.se/2016/06/darfor-vinner-romerna> [2016-06-17]

10. Bilagor - intervjuguide

Inledning

Syftet med min studie är att undersöka hur skyddet mot diskriminering i rättsväsendet ser ut, samt vilka konsekvenser strukturell rasism får för berörda personer.

Jag vill informera om att deltagandet i intervjun är frivilligt och att du när helst kan ställa frågor och avbryta din medverkan om du så önskar. Intervjumaterialet kommer inte användas i något annat syfte än till uppsatsen.

Inspelningen, som sker med mobil, är till för att kunna transkribera intervjun då intervjumaterialet utgör grunden i mitt examensarbete på Kriminologiska Institutionen vid Stockholms universitet. Den transkriberade intervjun kan skickas för godkännande om så önskas.

Frågor till Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Syd samt Byrån För Lika Rättigheter

Vad heter du och vad är din yrkestitel?

Kan du berätta kort vad ditt/er organisations arbete går ut på?

Vilken typ av diskriminering är det vanligast att personer som kontaktar er vill ha råd, stöd eller information om? (t.ex. kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder)

Vilken typ av hjälp erbjuder ni? Vilken är mest efterfrågad?

Hur ser efterfrågan om hjälp med anmälningar om etnisk diskriminering ut?

Finns det någon begränsning vad gäller hur mycket hjälp man kan få?

I vilken utsträckning leder en anmälan till ett beslut?

Vilken typ av problem kan uppstå under processen?

Frågor till Diskrimineringsombudsmannen & Justitieombudsmannen

Vad du och vad är din yrkestitel?

Kan du berätta kort vad ert arbete går ut på?

Om man upplever att man blivit diskriminerad på grund av etnisk tillhörighet av t.ex. polis, är det till er man vänder sig, eller finns det andra myndigheter som handlägger sådana ärenden?

Ökar anmälningar om etnisk diskriminering av rättsväsendet?

Vilken/vilka aktörer inom rättsväsendet är det vanligast att en anmälan riktar sig mot (t.ex. polis, kriminalvård, domstol)?

“Du kan göra en anmälan även om det som du vill uppmärksamma DO på inte rör dig personligen”, står det på er hemsida. Är det vanligt med anmälningar av personer som inte är direkt berörda?

Hur arbetar ni för att det ska vara enkelt att göra en anmälan? Finns det möjlighet att få hjälp på plats med att upprätta en anmälan, om man t.ex. har svårt att uttrycka sig i ord eller har bristande språkkunskaper? (Fråga till DO)

“Det är inte heller nödvändigt att man personligen är berörd av det man anmäler”, står det på er hemsida. Är det vanligt med anmälningar av personer som inte är direkt berörda? (Fråga till JO)

Till Diskrimineringsombudsmannen är det möjligt att göra en anmälan på alla språk, som sedan översätts till svenska. Finns samma möjlighet hos er? (Fråga till JO)

I det fall att en person behöver extra rådgivning eller hjälp, t.ex. i form av råd, stöd och information, erbjuder ni det eller hänvisar ni till någon annan organisation/myndighet? Om ja, vilken/vilka?

Ungefär hur lång handläggningstid har ni på ärenden?

Vilka problem kan uppstå under processen, från anmälan till beslut?